

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal AraŐtırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 79 Ağustos 2021 & Volume: 14 Issue: 79 August 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DİKSİYON VE GÜZEL KONUŞMA ÜZERİNE TEORİK NOTLAR

THEORETICAL NOTES ON DICTION AND ELOCUTION

Selin Zeyrek*

Öz

İnsanoğlu, sesini bir iletişim aracı haline getirmiŐ ve onu dil yoluyla anlamlandırmıŐtır. Düşüncelerini dil ile diğer insanlara ve topluma ulaŐtıran insan, iletişim sürecini baŐlamasında etkin rol oynar. Dilin meydana getirdiği söylem, kavram, anlam ve mesajlar bütünü de iletişimin diğer önemli unsurlarındandır. Sözlü iletişimin ana etkeni olan konuşma en temel iletişim biçimidir. Ancak iletişimin verimli olabilmesi belirli kurallara bağlıdır. Bu kurallar, dilin yapısına göre iŐleyiŐ kazanmıŐtır. Konuşmayı oluŐtıran ses ve boğumlanma gibi etmenlerin nasıl etkili kullanılacağı ise söz söyleme sanatının konusudur. Diksiyon, dilin sesbilgisel kurallarını dikkate alarak sözün doğru ve etkili bir şekilde söylenmesini amaçlar. Konuşmada çift taraflı bir ortak nokta bulunabilmesi için; belirli bir hedefe bağlılık, düşüncelerin açık bir şekilde dile getiriliyor olması, söyleniş ve dil yanlıŐlarından kaçınma, boğumlanma, sesin etkili kullanımı, beden dilini kullanabilme, üslup biçimini ayarlama gibi dikkat edilmesi gereken noktalar bulunur. Tüm bunlar diksiyon ve etkili konuşmanın keŐiŐme noktasında konumlanır.

Bu çalışmada diksiyon ve güzel konuşma arasındaki ilişki ile diksiyonun teorik unsurları ele alınmıŐ, düzgün ve etkili konuşmada diksiyon eğitiminin önemi vurgulanmaya çalışılmıŐtır.

Anahtar Kelimeler: Diksiyon, Güzel Konuşma, Hitabet.

Abstract

Humankind have made their voice a means of communication and made sense of it through language. The person who conveys thoughts to other people and society with language plays a role in the initiation of the communication process. The whole of discourse, concept, meaning and messages in which language emerges are also among the other important elements of communication. Speech, which is the main factor of verbal communication, is the most basic form of communication. However, effective communication depends on certain rules. These rules function according to the structure of the language. How to use the factors such as sound and articulation that make up the speech effectively is the subject of the art of speaking. Diction enables the word to be pronounced correctly and effectively by using the phonological rules of the language. In order to find a double-sided common point in the conversation; There are points to be considered such as commitment to a specific goal, expressing thoughts clearly, avoiding spoken and language mistakes, articulation, effective use of voice, using body language, and adjusting style. All of these place at the intersection of diction and elocution.

In this study, the relationship between diction and eloquence and the theoretical elements of diction were discussed, and the importance of diction training in proper and effective speech was tried to be emphasized.

Keywords: Diction, Elocution, Rhetoric.

1. GİRİŞ

İletişim, insanların içinin dışı açılmasıdır. İnsanlar arasındaki uzlaşmayı sağlamanın yanında iletişim, bir paylaşma aracı olarak yaşamın temel unsurlarındandır. Sağlam ve güvenilir bir iletişimde amaç, içtenlik ve ilgi gibi belli başlı özellikler bulunur. Her faaliyette olduğu gibi iletişimde de bir amaç mutlaka vardır. Belirli bir hedef doğrultusunda kurulan iletişimde duyguların sözle dışı vurduğu tavır, beden dilinin etkisiyle, merak ve ilginin de desteğiyle belirli bir düzeyi meydana getirir. Bilgi edinme ve paylaşmada hayatın devamlılığı hususunda vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak nitelendirilebilecek iletişimde bireylerin ve toplumun sahip olmaları gereken birtakım becerilere ihtiyaç vardır.

Her ne kadar en sağlıklı iletişim biçimi yüz yüze olsa da konuşma dili tek başına verimli bir iletişimi sağlamaya yetmez. Gerçek bir iletişim için “konuşma dili”, “beden dili” ve “duygu dili” bir arada bulunmalıdır (Yaman, 2016, 19). Söz sahibi kişide ifadeden önce duygunun, daha sonra beden dilinin, en son ise konuşmanın muhataba ulaşma sırası konuşma ediminin aşamaları olarak düşünülebilir. İletişimde konuşma maalesef anlaşmak için yeterli değildir. Söz ve konuşmanın etkili bir hal alabilmesi, duyguların doğru ifade edilebilmesi ile ilişkilidir. Bunun içinse konuşmacının öncelikle aktarmak istediği duyguyu kendi içinde anlamlandırması ve düşünmesi gerekir. Sözü sarf etmeden evvel akılcı bir yaklaşımla düşünmek, ifade edilecek sözlerle ifadede bulunacak kişinin hayat görüşünün birbiriyle eşleşmesi ve iç kontrolü elden bırakmamak gerekir. İyi bir konuşmada; konuşmacıların kişiliği ile bütünleşen, belli bir amaca yönelik, dinleyicilerin ilgisini ve dikkatini çekebilen, sağlam ve doğru bilgilere dayanan, konuşmacıların ses tonu ile jest ve mimiklerinin uyumlu olduğu ve en önemlisi de konuşmacılar arasında dinleme ile anlama alışverişinin sağlanabilmesi gibi özellikler bulunur (Kaya, 2019, 13-17). Bu anlamda kaliteli bir iletişimin temelinde; dinlemenin, anlamının, doğal ve tutarlı olmanın yattığı söylenebilir.

Duygu, düşünce ve izlenimleri zihinde tasarlayarak söz söylemek diksiyonun temelini oluşturur. Bir konu veya olayın zihin planlamasından geçirilip imgelerin cümlelere dökülmesi düzgün konuşmayı beraberinde getirir. Düzgün ve etkili konuşma bir yetenek olduğu kadar sıkı bir çalışmanın da sonucudur. Bunun için kişinin tek başına bir hazırlık süreci geçirmesi gerekir. Çaba ve tekrara dayalı hazırlıkların belleğe yerleşmesi bu şekilde mümkündür. Bu manada kişinin fikirlerini düzenlemesi, konuşma hâkimiyeti ile doğru orantılıdır. Pek çok başarılı ve ünlü konuşmacının sırrı aslında çalışma süreçlerinde yatar. Konuşma esnasında dikkat edilmesi gereken belli başlı ince nüanslar elbette vardır. Örneğin tekdüze bir konuşma sıkıcı olarak addedilir. Aynı şekilde konuşma esnasında sürekli tekrarlanan ifadeler de bu duruma dâhildir. Konuşmacının yapacağı provalarda kendisine bir dış göz olarak eşlik edebilecek başka bir kişinin gözlemleri bu noktada etkili olabilir. Böylece boğumlanma çalışması için anlaşılmayan sözcükler üzerinde yapılacak tespitler kolaylaşacaktır.

İnsanın kendini ifade etme sürecinde değişik fonksiyonların birbiriyle ilişkisi bulunur. Can Gürzap bu olguları en başa insan “aktör”ünü yerleştirerek “beden duruşu” ve “konuşma-bilgi birikimi” olarak iki başlık altında detaylandırır (2018, 36-37). “Beden duruşu” ve devamında “beden anlatımı”; sırasıyla “konuşma-bilgi birikimi”, “duyulabilme-anlaşılabilme”, “fonetik” ve “diksiyon” ile birleşerek “kendini ifade etme”yi oluşturur. Bu olgulardan birinde veya birkaçında problem olması, ifadenin de sorun oluşturması manasına gelir. İnsanı diğer canlılardan ayıran bir özellik olarak konuşma; düşünerek, doğru ve düzgün bir anlatım sağlandığı sürece nitelik kazanır. Tasarlanarak sunulan ifadeler bütünlüğü ile konuşma, eski çağlardan günümüze sanat olarak taşınmış bir uğraştır. Konuşmanın temelindeyse sesler bulunur. Duygu ve düşüncelerin seslere yansması konuşmayı ortaya çıkarır. Konuşmayı tamamlayan yazı, şekil, sembol ve mimikler de konuşmaya yardımcı olur. Konuşmak, sadece ses çıkarma yetisine sahip olmak değildir; konuşmacı ile dinleyici arasında aynı seslere aynı anlamın yüklenmiş olması gerekir (Yaman, 2016, 31). Ancak bu yolla düzgün bir iletişim sağlanabilir.

Dilin en küçük unsuru olan ses, duygu ve düşüncelerin tasarımı yoluyla sözcük, söz grupları ve cümlelere dönüştürülmesiyle konuşma olarak adlandırılan ifade aktarım aracını meydana getirir. İlk insanların anlaşmak amacıyla “ses aleti”ni kullanmayı bilmedikleri, ses aygıtını “sindirim aygıtı”nın bir

bölümü gibi yaşam fonksiyonlarını yerine getirmek için kullandıkları söylenir (Şenbay, 2018, 12). İnsanoğlu söz söyleme olgunluğuna ise daha sonra ulaşır. Buradan konuşmanın bir “çaba” yoluyla elde edildiği sonucuna ulaşılır. Dilin doğuştan gelen, konuşmanın ise öğrenilen bir edim oluşu bu anlamda dikkate değerdir. Etkili ve güzel konuşmanın bahsedilmiş ilahi bir yeti mi yoksa sıkı bir çalışmanın sonucu mu olduğu öteden beri tartışılmaktadır. Her insanın yapı gereği farklı kabiliyetleri olduğu bir gerçek olsa da çalışmanın önemi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Sokrates’in söylediği gibi: “Eğer doğanda iyi bir hatip olmak varsa eksiklerini halletmek için doğana bilgi ve çalışma eklersen önemli bir hatip olabilirsin” (Platon, 2017, 87). Demosthenes ve Cicero’nun söz sanatına hâkim olabilmek için verdiği uğraşlar bu konuya iyi birer örnek olabilir. Çocukluk yaşlarında kekeme olan Demosthenes’in iyi bir hatip olmak için deniz kenarında ağzına çakıl taşları doldurarak çok uzun süre konuşma pratikleri yaptığı söylenir (Reca, 2015, 40).

Konuşma, insan olmanın gereği ve insanın biyolojik bir ihtiyacı olarak, öğrenme ve öğretme ihtiyacı olarak, toplumsal ihtiyaçların bir sonucu olarak iyi bir iletişimde konuşmacıya bazı nitelikler yükler. Seçilen konu dâhilinde yararlanılacak bilgileri iyi kullanabilme, mantıklı ve pratik düşünme becerisine sahip olma, gözlem yeteneğinin gücüne bağlı olarak hitap edilecek kitleye göre üslup geliştirebilme yetisine sahip olma, özelleştireme yapabilme, beden dilini verimli kullanabilme, iyi bir dinleyici olma, açık ve anlaşılır olma, fonetik özellikleri düzgün kullanabilme gibi özellikler bunlardan birkaçıdır (Yaman, 2016, 35-36). Konuşmaya egemen olabilmek için en başta; yanlış yapmaktan korkma güdüsünü bastırmak, olayları ve durumları anlamlandırarak sağduyuyu güçlendirmek, dili düzgün ve akıcı kullanmak gibi temel koşullara ihtiyaç vardır. Hiç şüphesiz belirli bir birikime sahip olması gereken konuşmacı, kendine güvenini perçinleyecek olan konuşmanın hazırlık evresinde jest ve mimiklerden de destek aldığı anda, hareket ve söz akımlarıyla etkili bir konuşmayı meydana getirecektir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer unsur tekdüzelik ve tekrardan uzak olması gereken anlatım biçiminin önemidir. Aynı kelimelerin sıklıkla kullanılması, cümlelerin herkesçe bilinen standart formlarıyla sunulması konuşmayı sıradanlığa hapseder. Bu nedenle aynı anlama gelen eş anlamlı sözcükler not edilmeli, klasik ifadeler farklı açılardan yeniden biçimlendirilmelidir. Yine konuşulan dilin hedef kitlenin düzeyine göre ayarlanması, dinleyici ve konuşmacı arasındaki güveni destekler. İçten, açık görüşlü, alçak gönüllü ve sabırlı bir konuşmacı daima dinleyici için ilgi çekicidir. Bilhassa “sabırlı” olmak, “eğitim” ile olan ilgisi düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelecektir.

Bu çalışmada, öncelikle diksiyon ve diksiyon eğitimine dair çizilen genel taslak üzerinden bir inceleme sunulacak ardından diksiyonun mekanik boyu sayılabilecek teorik unsurlar ele alınacaktır. Çalışma tam anlamıyla bir dilbilgisi çalışması olmadığından, ilgili fonetik hususlara diksiyon konusunun genel hatlarıncaya değinilecektir. Son olarak her iki bölüm dikkate alınarak diksiyonun doğru ve düzgün uygulanabilirliği konusunda yapılması önerilen unsurlar değerlendirilecektir.

2. DİL, KONUŞMA VE İLETİŞİM

Muharrem Ergin, dili: “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesese” (2009, 3) olarak tanımlar. Dil tabii bir vasıta çünkü insanlar duygu, düşünce ve fikirlerini onunla birbirlerine anlaşmayı sağlamak amacıyla iletirler. Bu iletim kişiler hatta nesiller boyu devam ederken “canlı” bir unsur olan dilin kural ve kaidelerine uymak mecburiyetinde kalırlar. Dil canlı bir varlıktır çünkü kendine has hüküm ve yasaları bulunur. Zaman zaman kendi vücuduna mensup değişiklik ve gelişmeler gösterse de bu durum bile onun canlılığını ispat etmeye yeterlidir. Her dil kendi kurallarına uygun değişiklikleri benimser veya gerçekleşecek değişimleri kendisine uyumlu hale getirir. Dil gizli antlaşmalar sistemidir çünkü kendi içindeki öğeler arasında bir sıralaması vardır. Duygu ve düşüncelerin aktarımında sözcükler arasındaki ilişki ve sıra her dil için farklıdır. Dil içtimaî ve milli bir müessesedir çünkü kişiler ötesinde bir ulusun sahip olduğu güçlü bir varlıktır. Bu varlığın yapısınıysa sesler ve seslerden örülmüş öğeler kurar. Sesler belirli kurallar dâhilinde birleşerek kelime ve kelime dizilerini oluştururlar. Konuşma ise insanoğluna bahsedilmiş

ve onu hayvanlardan ayıran bir “yüksek işleyiştir” (Banguoğlu, 2007, 9). İnsan konuşma yeteneği ile dünyaya gelir ancak dil böyle değildir. Dil sonradan öğrenilir. Dili öğrenmek için bebeklikten çocukluğa belirli bir süreç gerekir. Dil ile beyin arasında da doğrudan bağlantı bulunur.

İletişim ve dilin birbirini tamamladığı düşünüldüğünde iletişimde sözlü veya yazılı bir dil kullanma gerekliliği açıktır. “Bir bildirinin aynı kanaldan, bilinen kodlarla göndericiden alıcıya iletilmesine iletişim denir. İletişim, en yaygın ve gelişmiş şekliyle dil aracılığıyla yapılır. Dilin söz varlığı, bildirilerin iletilmesi için birer vasıta. İletişimde bildirinin başlatıcısı gönderici, bildirinin muhatabı alıcı, bildirinin kendisi ileti, bildirinin iletildiği yol kanal, bildirinin üretildiği şifreleme düzeni kod, yazı veya sözle nesnenin göstericisi olan gösterge ve göstergenin gerçek dünyadaki karşılığı olan gönderge” (Yılmaz, 2010, 24) unsurlarıyla belli bir “anlam akışı” bulunur. İnsanın hayatının her alanında yararlandığı dil, diğerleriyle iletişim sağlamanın ana yoludur. Diğer insanlarla iletişim kurmak için öncelikle onlarla “aynı dili” konuşmak gerekir. Bu sadece resmi ya da kabul görmüş olan ortak dili kullanmak anlamına gelmez. Aynı dili kullanıyor olmak iletişim kurmak için yeterli değildir. Doğru iletişim, düşünce ve duyguların karşı tarafın anlayabileceği boyutta ifade edilerek iletilmesi ve sonrasında dönüt alınabilmesi ile sağlanır. Şerif Aktaş (1998, 33-36) dilin iletişimdeki vazifelerini “bilgilendirici”, “heyecana bağlı”, “alıcıyı harekete geçirme”, “iletişimi sürdürücü”, “dil ötesi” ve “şairlik” olarak altı grupta açıklar.

Dillerin belli başlı kuralları bulunur. Dilde birbirine bağlı ve ortaklaşa işleyen “ses düzeni”, “ahenk düzeni”, “biçim (yapı) düzeni”, “söz varlığı düzeni”, “söz dizimi düzeni”, “anlam düzeni” gibi işleyişler bulunmaktadır (Aksan, 2006, 60). İletişim, bu kurallar dikkate alınarak konuşmacı ve dinleyici arasında ortak anlam değeri bulunan ifadeler kullanılarak ortaya çıkar. İletişimin verimli olabilmesi adına, konuşmacı ve dinleyici arasında bahsi geçen dikkatlerin dışına çıkılmasıyla oluşabilecek engellerin aşılması gerekir. Dilin duygu, düşünce ve istekleri dile getirme yönündeki işlevi dil unsurlarının doğru kullanılmadığı durumlarda problemlere yol açacaktır. Türkçede yapılan dil hataları ve dilbilgisel kusurların etraflıca ele alınmasının dilbilim çalışmalarının uzmanlık alanına girdiği hatırlatılarak dilin etkili kullanımında ses unsurlarının doğru ve düzgün kullanılması için diksiyon eğitiminin önemi üzerinde durmanın gerekliliğine dikkat çekmek gerekir.

Dilin, düşünmenin bir vasıtası olarak ifadeleri aktardığı kabulünün yanında; düşünce ve bilgi üretiminin dil ile sağlandığı görüşü de bulunur. Bu açıdan dil ile üretilen ve aktarılan düşünce ile duygu yine dille gelişerek konuşmayı ortaya çıkarır. Önceden kurulu bir düzene sahip olan dil, aynı düzenin içindeki insanın düşünmeyi dil ile ve dil aracılığıyla gerçekleştirdiğini gösterir. Bu anlamda dili iyi öğrenmek, düşünmeyi de geliştirecek ve böylece konuşmaya katkı sunacaktır. Doğru, güzel ve etkili konuşmak içinse ayrıca bir çaba gerekmektedir.

3. DIKSIYON VE DIKSIYON EĞİTİMİNE DAİR

Latineden Fransızcaya geçen bir kelime olarak “diksiyon” Türkçe Sözlük’te: “1. Seslerin, sözlerin, vurguların, anlam ve heyecan duraklarını kurallarına uygun olarak söyleme biçimi 2. Konuşulan dilin incelenmesi ve kullanılması 3. Duru, açık vurgulama ve çıkaklara tam uyarak konuşma” (TDK, 2019, 661) gibi anlamlara gelir. Düzgün ve etkili konuşabilmek için dil malzemelerinin doğru seçimi ile seslerin, sözlerin ve yardımcı öğelerin yerli yerinde kullanımı diksiyon sanatını oluşturur. Diksiyonda duygu ve düşüncelerin uygun ifade kalıplarıyla anlatılması kadar, doğru ve düzgün bir ses kullanımı ile söyleniş şekli de önemlidir. Düzgün ve açık tümce kurulumunda “doğru söyleniş” diksiyon eğitiminin ağırlık noktasında durur. “DeneySEL sesbilim” yoluyla Türkçede bir ses ayrımı ve saptanması yoktur; bu manada bir sesbilim alfabemiz bulunmadığı için “doğru söyleniş”i kulaktan çözümlenmeye çalışmaktayız (Şenbay, 2018, 13). Diğer bir deyişle, duyduklarımızı analiz ederek söylenen sözün doğruluğuna karar veririz.

Osmanlı Devleti’nde söz söyleme sanatının ilk kez ders olarak verilmesine Ahmet Cevdet Paşa tarafından Hukuk mektebi bünyesinde “Belâgat-i Osmaniye” ve “Hitabet Dersleri” ile başlanmıştır. Aynı

dönemde Abdürrahman Süreyya Bey de “Mizanü’l -Belâga” ve “Sefine-i Belâgat” isimli kitaplar çıkarmıştır. Türkiye’de ilk diksiyon çalışmalarınınsa 1933 yılında Atatürk’ün Ankara’da “Müzik ve Temsil Akademisi” açılacağını söylemesiyle başladığını ifade eden Nüzhet Şenbay, 30 Kasım 1936 yılında Musikî Muallim Mektebi’nin Tiyatro Bölümü’nün programındaki diksiyon dersi eksikliğini gidermek için “Konuşma Tekniği ve Mimik” ile “Retorik ve Okuma” derslerinin açıldığını aktarır (2018, 72-73). Aynı yıllarda ülkemize gelen Carl Ebert isimli tiyatro uzmanı ise bu girişimi de yeterli bulmayarak programa “diksiyon” derslerini ekler. Önce edebiyat ve yabancı dil öğretmenlerinin yürüttüğü, ardındansa Kuhenbuch isimli bir Alman uzmanın verdiği derslerde “ses eğitimi” ve “fonetik” eksikliklerden oluşan söyleniş hatalarının önüne geçmek için Tahsin Banguoğlu’nun önerdiği “Nazarî Fonetik” dersleri programa eklenir. Daha sonra Fransızcadan derlenen dokümanlarla devlet konservatuarlarının tiyatro bölümlerinde ve çeşitli kurslarda diksiyon dersleri verilmeye başlanır. Böylece diksiyon eğitimi belli bir biçim almaya başlamış olur.

Diksiyonun önemi hususunda, pek çok iyi hitabet sahibi kişinin diksiyon eğitimi alıp almadığı tartışılabilir. Yine aynı şekilde birçok hatibin konuşurken ses ve söyleniş yanlışları yaptığı örnek gösterilebilir. Bu noktada diksiyon eğitiminin önemi, bu hataların farkına varılmasını sağlamaktır. Diksiyon yalnızca ses ve söyleniş düzgünlüğünü sağlamakla kalmaz aynı zamanda konuşmacıya duygulu bir dizem söylemenin mühimliğini kavratır. Duygu, kelimedenden önce ifadenin tam karşılığıdır. Topluluk içinde yaşayan her bireyin söz sahibi olacağı göz önünde bulundurulursa diksiyonun hemen herkes için ihtiyaç olduğu açıktır. Mesleki anlamda ise diksiyonun gücünü göz ardı etmemek gerekir. “Söylev ve sanatı uyumlu şekilde öğreten bir insan hangi varlığın doğasından söz ediyorsa o varlığın doğasını tam olarak kavramalıdır. Bu varlık ruhtur” (Platon, 2017, 89). İyi bir öğretmen, hukukçu veya meclis sözcüsü daima hitabeti iyi olandır. Sözlerin çıkışlarına ve anlamların yönüne göre ses tonunu ayarlayıp solunumunu kontrollü kullanabilen, hitap ettiği kişi veya topluluğa göre üslubunu ayarlayabilen, ses gücünü dengeleyebilen, beden dilini doğru kullanabilen kişiler dinleyicide etki bırakabilir. Diksiyon eğitimiyle dil malzemeleri doğru seçilir ve yerinde kullanılır. Ses organlarını etkili kullanmak, akıcı bir şekilde konuşabilmeye yardımcı bir diğer husustur.

Diksiyonun pratik yöntemlerini uygulamak için teorik bölümünden haberdar olmak gerekir. “Ses Aygıtının Anatomi ve Fizyolojisi”, “Ses Eğitimi” ile “Diksiyon ve Fonetik” diksiyonun ana unsurlarını oluşturur.

3.1 Ses Aygıtı, Nefes ve Ses

Ses, dilin en küçük birimi ve malzemesidir. Genel manada ses, “kulağın duyabileceği titreşim” olarak tanımlanır (Sözer, 2018, 217). Dilbilgisine göreyse “Ses parçalanmayan en küçük gramer birliğidir. Sesten daha küçük bir gramer birliği yoktur” (Kaya, 2019, 25). Temel olarak sesler ikiye ayrılır. İlki “seda” ya da “selen” denilen insan sesi, ikincisi ise insan sesi dışındaki “ses” ya da “gürültü”dür (Gürzap, 2018, 73). Ağız ve burun yoluyla çıkan sese “ham ses” (seda) adı verilir. Seda için işlenmiş tekiline ses denilebilir. Dilde biçimlenmiş niteliğe sahip olan sesler ses yollarında daralma, genişleme, yassılaşma, yuvarlaklaşma, kapanma, çarpma gibi olaylara maruz kalarak şekil alır: “Akciğerlerimize giren hava, dışarı atılırken ses tellerimize çarparak bir takım engellerle karşılaşır. Bu çarpma sonucunda dil sesleri ortaya çıkar. Dil sesleri, anlatım özelliğine göre, ağızımızdan çıkıncaya kadar ses yollarında değişikliklere uğrarlar” (Yaman, 2016, 48). Daha sonra sesler bir araya gelerek hece, kelime ve kelime gruplarını meydana getirir.

Ses aygıtı; tonlamalar, tınlar ve ses bükümleri gibi unsurları meydana getirir. Gırtlakta oluşan ses ise; boğaz, ağız ve burun boşluklarında büyüyerek çıkar. Boğumlanma organları, farklı şekillendirmelerle sesleri bu sayede ayırır; sözcükler, cümleler ve konuşma dili oluşur. “Gırtlak içinde ikisi sağda ve ikisi solda bulunan ve havanın geçmesiyle titreşerek ses çıkaran dört kıvrıma, ses kırımları (teller) adı verilir” (Sözer, 2018, 217). Sert kastan meydana gelen bu kas kıvrımlarında titreşimle meydana gelen cılız ses, vücuttaki tınlayıcı boşluklarda genişler. Sesin meydana gelmesi için; “bir körük takımı”, “titreşimi meydana getiren bir sistem” ve “bir büyültücü ve tınlayıcı”ya ihtiyaç vardır (Şenbay, 2018, 77). Göğüs kafesinin içinde körük takımı, ses kırımlarında meydana gelen titreşim ile boğaz, ağız ve burun boşluklarındaki büyültücüler sesi ortaya çıkarır. Sesin

oluşabilmesi için akciğerlerden gelen belli miktarda havanın ses tellerine çarpıp onları titretmesi ve bu titreşimin duyulabilmesi için de tınlaticılarda büyümesi gerekir. Solunum aleti, öncelikle oksijen çekimi ile soluk almaya ve soluğu verirken de karbondioksitin dışarı atılmasını sağlayan bir işleve sahiptir. Solunum, havanın alınması ve verilmesi olarak iki şekilde gerçekleşir. Hava; burun boşluğu, gırtlak, soluk borusu ve bronşlardan (bronş kesecikleri) izlediği yoldan akciğerlere ulaşır. Gırtlakta titreşimler yaptırarak sesi harekete geçirenler akciğer ve bronşlar; ağız içi, boğaz, yanaklar, dil, damak, dudaklar, dişler ve burun boşlukları sesin şiddetini değiştirmeye yarayan uzuvlardır (Kaya, 2019, 26). Konuşurken soluk soluğa kalmamak adına soluk alırken konuşmamak gerekir.

Alınan nefesin kalitesi ne denli iyiye ses de o denli iyi çıkar. Burada diyafram soluğunun önemi büyüktür. Göğüs kafesi yardımıyla akciğerlerin genişlemesi söz konusudur. Omurga, kaburga ve göğüs kemiğini çevreleyen kaslarla kalp ve akciğerleri saran boşluğun tabanıysa diyaframla örtülüdür. Alt tarafı içbükey üst tarafıysa dışbükey yumuşak bir kastan oluşan diyafram, göğüs boşluğu ve karın boşluğunu birbirinden ayırır: “Kaburga kemiklerinin kıkırdakları ve göğüs kasları yardımıyla göğüs kafesi genişleyerek göğüs boşluğunun oylumu çoğalır. Bu sırada diyafram da aşağı doğru alçalarak bu boşluğu daha çok büyültür. Denilebilir ki, göğüs boşluğunun büyüüp yükselmesi, kaburga kemiklerinin hareketiyle paralel biçimde, diyaframın hareketiyle de dikey biçimde olur” (Şenbay, 2018, 80). Akciğerin ilk hareketinde göğüs kaslarının açılması, kaburgaları ayırarak diyaframı alçaltıp akciğerleri genişleterek havayı içeri doldururken; ikincisinde göğüs kafesi daralır ve hava dışarı çıkar.

“Durağan” ve “hareket halinde” olmak üzere iki çeşit nefes bulunur. Durağan nefeste nefesi alıp verdikten sonra bir süre durup tekrar nefes alıp verilirken; hareket halindeki nefes, normalin üzerinde yapılan beden zorlamalarındaki derin ve sık nefestir (Gürzap, 2018, 62). Tüm bunlar doğal bir düzenken söz söyleyen kişinin solunum egzersizleri yapması ile kontrollü solunum egzersizi çalışmalarının gerekliliği diksiyon çalışmalarından biridir. Çünkü konuşma esnasında durağan nefesten daha fazla ancak hareket halinde olan nefesten de daha az olan dengeli bir nefese ihtiyaç vardır. Bilinçli ve düzenli solunum alıştırmalarının göğüs genişliğine ve kuvvetine etki etmesi bakımından faydalı olacaktır. Düzenli ve sessiz soluk alma hem söz söyleyen hem de dinleyici karşısındaki görüntü açısından önemlidir. Doğal solunum olarak burundan soluk alma, hava ısı ve temizliği açısından tercih edilirken; ağızdan alınan soluk, diksiyon için duraklama zamanının kısaltılması ihtiyacı dışında, sağlık açısından da uygun görülmediği için tercih edilmez. Göğüsten ve diyaframla soluk almaysa farklı şekillerde gerçekleşir. Göğüsten alınan soluk, kaburgaları alçaltıp yükseltir.

Yukarı ve aşağı kesim olarak iki farklı türü bulunan göğüs soluğunun yukarı kesimi; karın içini kıştı, yorgunluk ve nefes kesikliğine sebep olduğu için önerilmez. Aşağı kesimle yapılan göğüs soluğuyysa diyafram büzülmesini sağladığı için iyi sonuç verir. Diyaframla alınan soluk, diyaframın alçalıp yükselmesiyle gerçekleşir. Çokça tavsiye edilen soluk alma biçimi olan diyafram soluğunda aşırıya kaçılmadığı ve tek soluk alma şekli olarak sürdürülmediği müddetçe konuşmacı için iyi sonuç verecektir.

Kaburga kemiklerimizin yana ve yukarı hareketi ve diyaframımızın aşağı hareketiyle, göğüs boşluğunda oluşacak genişlemeye paralel olarak, akciğerlerin de genişlemesi ve havanın önce akciğerlerin alt kısmına, sonra üst kısmına dolmasıyla gerçekleşir doğru nefes. Durağan nefeste, akciğerlerimizin tümünü kullanmayız. Ama, doğru nefeste, hava akciğerlerimizin alt kısmına da ineceğinden, yanlış nefeste aldığımızdan daha bol hava doldururuz akciğerlerimize. Derin nefeste ise akciğerlerimizin tümünün kullanılması, hatta gerektiğinde, genişletilerek kullanılması söz konusudur. İşte bu da özellikle konuşurken bol bir nefes birikimiyle konuşmamızı ve sesimizi daha rahat kullanmamızı sağlar. (Gürzap, 2018, 65-66).

Genel manada ise akciğerlerin alt bölümüyle soluk almak, tek seferde soluk vermemek, soluk verme ve alma anında söze başlamamak gerekir. Soluk vermeye başlarken ve sessiz solukla söze başlamak daha doğrudur. Söz, titreme oluşturmaması adına soluk sonuna kadar uzamamalı ve soluklar verirken dengeli bir eşitlik sağlanmalıdır. Soluk ne kadar düzgün olursa ses de o denli sağlıklı ve tok çıkacaktır. Günlük konuşma

enasında sesin alçak şiddeti dolayısıyla soluk gereksinimi topluluk karşısında gerekenden daha azdır. Bu manada toplum önünde söz söylerken soluk gücünü ayarlamak gerekir. Bu da göğüs genişliğini soluk etkinlikleriyle arttırmakla mümkündür.

Soluk borusunun üzerinde bulunan ve farklı kıkırdak yapılardan meydana gelmiş, boynun önüne dışarıdan hafif çıkıntı veren kapaklı bir yapı olarak gırtlak (larenks); sesin çıkışında ses kırımlarının durumlarını değiştirmesi sebebiyle önemli rol üstlenir (Şenbay, 2018, 90-91). Ses kırımları, gırtlak yapısındaki kıkırdaklarla bağlantılıdır. Ses kırımları, aralarında bulunan karıncık, ses yarığı gibi unsurlar soluk sırası ve hava basıncı etkisiyle gırtlakta titreşimler meydana getirir. Soluk alıp verirken havanın dışarı çıkması gırtlaktan geçiş aşamasında ses kırımları birbirine yaklaşır ve titreşim oluşturur. Ses kırımlarının titreşimiyle oluşan bu titreşimler tınlayıcılarda büyüdükten sonra ses olarak işitilir. Sesin duyulabilecek bir şekilde dışarı çıkması ise boşluklarda büyümesinden sonra gerçekleşir. Gırtlaktan gelen hafif ses tınlayıcılar sayesinde yüksek sese dönüşür. İnsanda “ana tınlaticılar (gırtlak, ağız boşluğu ve burun boşluğu)” ve “yardımcı tınlaticılar (göğüs boşluğu, sırt ve kafatası)” olmak üzere iki tınlaticı bulunsa da Polonyalı tiyatrocu Jerzy Grotowski yaptığı çalışma sonucunda mide boşluğu, karın ve dizler gibi bedenin pek çok tınlaticısı olduğunu ileri sürmüştür (Gürzap, 2018, 76). Ana tınlaticıların uyumsuz çalışması dengesiz bir sese sebebiyet vererek parazitli, kısık, güçsüz veya uğultulu bir sesi ortaya çıkarır. Ses olanaklarını geliştirmek için bu tınlaticılar üzerinde uzun süren çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Ses yolundan başlayarak boğaz, gırtlak, damak, dil, diş ve dudakların birtakım hareketlerine göre oluşan sesler biçim ve hareketlerine göre tasnif edilirler. Sesler, “ölçülü ve ahenkli sesler (müzikal sesler)” ve “ölçüsüz ve ahenksiz sesler (antimüzikal sesler-gürültü) olarak ikiye ayrılır (Yaman, 2016, 57). Müzikal sesler kulağa hoş gelen sesler iken, antimüzikal sesler kulağı tırmalayan düzensiz sesler olarak açıklanabilir. Nitelikli sese; kulaktaki etkinin büyüklüğü olarak şiddet, kalın (pes) ve ince (tiz) sesleri birbirinden ayıran durum olarak yükseklik, aynı yükseklik ve şiddetteki sesleri birbirinden ayıran nitelik olarak tını ve süre gibi özellikler bulunur. Sesin nitelikleri; sesin hızı, yükseklik, şiddet (gürlük), süre (devamlılık), sesin tınısı, sıklık (frekans) olarak alt başlıklara ayrılır (Yaman, 2016, 58-59). Ses uyumuyla birlikte işitilebilen her ses fiziki açıdan “bileşik ses”, armonikleri olmayanlar ise “basit ses” olarak adlandırılır. Ses yüksekliğinde kalınlık incelik farkı bulunur. İnce sesin titreşim sayısı fazla iken kalın sesin saniyedeki titreşim sayısı daha azdır. Seslerin kuvvet ve zayıflığı şiddeti ile ilgiliyken titreşim genişliğine göre ses şiddeti artar. Ses tınısı, bir sesin diğerlerinden ayırt edici farkını ortaya koyan ses tellerindeki ince ayrımlar olarak seslerin birbirlerinden farklı renge sahip olduğunu gösterir. İnsanların sesleri arasındaki farklılık ile aynı ses özelliği olan iki farklı enstrümanı birbirinden ayırt edebilmek de buna örnek olarak verilebilir. Sesin alçalıp yükselmesi ile ayırt edilen ve titreşimlerin saniyedeki sayısına verilen ad olan frekans çeşitli biçimlerde algılanır. Kulağa ince ve keskin biçimde yansıyan sesler “tiz ses”, kulağa aşağıdan, hafif ve kalın titreşimlerle ulaşan sesler “pes sesler”dir. İnsan sesleri kadın ve erkek sesleri olarak ikiye ayrılır. Kadın sesleri “Soprano”, “Mezzo Soprano”, “Alto/Kontralto”; erkek sesleri “Tenor”, “Bariton”, “Bas” olarak sınıflandırılır (Sözer, 2018, 14-237).

Sesin doğru zamanda ve doğru şekilde çıkarılması, harflerin yerli yerinde ve nefesin doğru kullanılması sağlanarak ses terbiye edilir. Buna müzikal bağlamda şan eğitimi adı verilir. Nefes hareketleri ve diyafram çalışmalarıyla sesin doğru kullanımı, ağız ve dişlerin etkisiyle çıkacak harflerin düzgünlüğü sağlanır. Doğru nefes, düzgün sesleri beraberinde getirir. Aynı şekilde diksiyonda boğaz, ağız, burun boşlukları ve ağız boşluğundaki tınlayıcılar; dil, dudak ve damak hareketleriyle ses çıkışında ciddi işlev sahibidir. Bu konuda yapılacak hem ünlü hem de ünsüz sesleri örnekleyen boğumlanma egzersizleriyle diksiyon çalışmaları yapılabilirken ses aletinin konuşmayı nasıl meydana getirdiği de gözlemlenebilir. “Boğumlanmada her bir ses iç özelliklerine göre ses tellerini farklı bir biçimde titreştirir” (Kaya, 2019, 28). Bu açıdan doğru ve iyi bir konuşma için ses birliklerinin düzgün boğumlanması gerekir. Tekerleme çalışmaları ve nefes alıştırmaları boğumlanma hatalarını ortadan kaldırmak adına uygulanabilecek yöntemlerdendir.

Nitelik açısından seslerdeki farklılık ve zenginliği belirten tını, ünlü seslerin çıktığı duruma göre kalın sesler (a, o, u, ı) ile ince sesler (e, i, ö, ü) arasındaki selen farklılıklarını da oluşturur. Türkçe ünlülerin telaffuzu,

onlara kendilerine has olan tını ile söylenişi sağlamıştır. Bu hususta önemli olan doğru ve açık bir söyleniş kazanmaktır. Sesin iyi bir şekilde yerleşmesi için burun veya boğazda tınlamaması gerekmektedir. Bunun için sesi yüzün ön kısmında yanak ve dudak doğrultusundaki “maske” olarak adlandırılan yere oturtmak gerekir. Derin bir soluk ile ağız açıklığı sağlanarak ağız boşluğunda biçimlendirilmiş olan doğru ses çıkarılmış olacaktır. Ağız organları aracılığıyla sesleri doğru yerden ve doğru zamanlamayla çıkarmak boğumlanmayı oluşturur (Gürzap, 2018, 87-89). Boğumlanmada “hareket eden” ve “hareket etmeyen” boğumlanma organlarından hareket edenler alt çene, dudak ve dil; hareket etmeyenler dişler, diş etleri, damak ve yumuşak damaktır. Bu organların çeşitli hareketleri boğumlanmayı meydana getirir. Konuşmada anlaşılabilirliğin önüne geçilip artikülasyon problemi olmaması açısından boğumlanmanın üzerinde durmak mecburidir. Yükseklik olarak “tiz”, “orta” ve “pes” bölgelere ayrılan insan sesinde daha az yorucu ve rahat kullanılan bir alan olması sebebiyle orta bölge sesin oturtulması için ideal alandır (Şenbay, 2018: 105). Tiz bölgede ses kırımları fazla gergin olduğu yorucuyken, orta bölge hem kolay hem de kuvvetlidir. Yine boğazdan gelen havanın sağlıklı çıkışı için dik duruş şarttır.

Zayıf bir ses dahi iyi yerleşmiş olması şartı ve solunum yardımıyla ses genişliği ile şiddeti ayarlanarak geliştirilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise boğazı zorlamamaktır. Aşırı yüksek ses ve bağırma ile sesin gelişmesi değil ancak ses kırımları zorlandığı için ses kısılması elde edilmiş olur. Sesi açmak için uygulanacak pratik yöntemler uygulanırken en tiz bölgeyi kullanarak -sırf daha iyi duyulabiliyor diye- kuvvetli konuşmayı bu şekilde sağlama çabasından uzak durmak gerekir. Bu şekilde tekdüze ve keskin bir sesle konuşmak dinleyiciler için son derece rahatsız edici bir hal alacaktır. Öte yandan boğazdan gelen sese konuşma organlarının biçim vermesiyle boğumlanma meydana gelir. Boğumlanmada sözlerin anlaşılması durumu esastır.

3.2. Diksiyon ve Fonetik

Konuşma dilinin yazı dilinden evvel var olduğu kabul görür. Tüm dillerde ses, hece, kelime, cümle gibi yapısal öğeler bulunur. Dillerin bu unsurlarını inceleyen alan dilbilgisidir. Yine fonetik, morfoloji, sentaks, semantik, etimoloji ve diyalektoloji bu minvalde çalışan alanlardır. Diksiyon, fonetik üzerinden konuşma dilini inceler. Ancak fonetiğin söyleniş odak alması söz konusuysa diksiyonda ise doğru söylenişin kuralları yer alır. Dilin sesbilgisi alfabesinden yararlanılarak konuşma düzenlenmeye çalışılır. Türkçenin deneysel sesbilim inceleme ve araştırmalarında eksiklikler olup olmadığı tartışılabilir, çoğu kimsenin Türkçedeki sesleri doğru kullanmadığı bir gerçektir. Türkçenin de yazıldığı gibi seslendirilmediği hesaba katıldığında diksiyon eğitiminin gerekli olduğu söylenebilir.

Dillere ait seslerin oluşum ve seslendiriliş biçimlerini, birbirleriyle ilişkilerini, hece ve sözcük oluşumunda seslerin uğradıkları değişiklikleri inceleyen bilim fonetiktir. Ünlülerin fonetik niteliklerinin yanlış biçimlendirilmesi söyleniş hatalarına, ünsüzlerin yanlış biçimlendirilmesiyle boğumlanma hatalarına sebep olur. Yine “r” sesinin yanlış boğumlanma ile çıkarılması, şiddetli “s” sesinin oluşturduğu bozukluk, “h” sesinin söylenmemesi, “z” sesi bozukluğu, bir ünsüzün yerine başka bir ünsüzün söylenmesi, harf ve heceleri atlayarak yapılan söyleniş bozuklukları, gevşeklik gibi söyleniş bozukluklarının düzeltilmesi için ünlü ve ünsüzlerin çıkış yerleriyle ilgili yapılacak istikrarlı çalışmalar gerekir.

Konuşma sanatı olarak diksiyon; çeşitli sesler aracılığıyla vurgu, tonlama ve hız gibi özellikleri kullanarak konuşmaya ritim kazandırır. Bu ritmin sorunsuz sürdürülebilmesi; ses, nefes, boğumlanma, fonetik gibi alt yapılar tamamlandıktan sonra konuşmanın boyut kazanması için “vurgu” unsuruna ihtiyaç duyar. Konuşma ya da okuma sırasında belirli hece ya da kelimelerin diğerlerinden daha yüksek bir baskı ile söylenmesine vurgu adı verilir (Kaya, 2019, 32). Vurgu; hece, kelime veya cümle içinde yer alabilir. Anlamı büyük ölçüde etkilediği için iyi bir konuşma için vurgu önemlidir. “Sözcük vurgusu” ve “cümle vurgusu” olarak ikiye ayrılan vurguda ikisi arasındaki fark; sözcük vurgusunda sözcüğün tek vurgusunun olması ve

bunun özel durumlar dışında değişmemesi, cümle vurgusundaysa belirtilmek istenen anlama göre vurgunun değişiklik göstermesidir (Gürzap, 2018, 106). Dillerin kendilerine has olan sözcük yapılarında sözcüklerin ses değerleri, hece vurgusu, uzunluk ve kısalıklarının üzerinde duran prosodide; şiddet vurgusu (sözcük vurgusu) ve gerilek vurgusunun önemi büyüktür (Şenbay, 2018, 120). Sözcüklerde hece üzerindeki ses baskısına “şiddet vurgusu” denirken bu vurgu Türkçede son hecede yer alır. Bu kurala uymayan vurgularsa “gerilek vurgu”dur. Yer adları, bağlaç veya belirteçler, bazı ünlemler buna örnek olarak verilebilir.

Öte yandan cümleler içindeki bazı sözcükler diğerlerine göre daha yoğun anlam barındırması bakımından farklıdır. “Değer sözcükleri” denilen bu kelimeler vurguyu taşımaları bakımından gereken sınırdan ön plana çıkarılmalıdır. Cümleler içinde çok fazla ses baskısıyla vurgulanarak ön plana çıkarılacak kelimeler de anlatımı bozabileceğinden bu denge iyi sağlanmalıdır. Diksiyonda bir başka yöntem olarak hareket yöntemi, duygu ve düşüncelerin dinleyiciye iletilmesinde canlılık sağlanması bakımından ağır veya çabuk söylemeye dayanır. Konuşmanın ayrıntı ve bütünlüğüne müdahale etmeden izlenecek olan bu yöntemin ismindeki “hareket” vurgusu “sürat” veya “hız” ile karıştırılmamalıdır. Her metnin veya konuşmanın hareketinin farklı bölümlerinde olabileceği de unutulmamalıdır.

“Konuşma, dinleyenin hayal perdesinde resim çizme sanatı ise; doğru ve uyumlu tonlama da oluşacak resimlerin renkleridir. Bir anlamda tonlama, değişik ses renkleri kullanarak konuşmayı bestelemektir” (Maviş, 2020, 171). Tonlama anlama göre değişir. Aynı cümlede yapılacak farklı tonlamalar cümlenin manasını tamamen değiştirebilir. Bu açıdan gerek metin üzerinde yapılacak okumalarda gerekse konuşma esnasında yanlış anlam vermemek adına tonlamaların yerli yerinde kullanılması gerekmektedir.

4. SÖZLÜ ANLATIMDA DIKKAT EDİLMESİ GEREKEN UNSURLAR

Jestler, mimikler, duruş, ses tonu, vurgu ve tonlama gibi etkenler konuşmanın fiziksel dokusunu oluşturduğu gibi konuşmaya da incelik kazandırır. Dış görünüş ve davranışlar, ses, dil ve zihinsel etkinlik konuşmanın temel öğelerindedir (Yaman, 2016, 41-43). Sesin yüksekliği, niteliği, süresi, perdesi, tınısı konuşmadaki anlatımı etkiler. İyi bir konuşma için seslerin denetim altında tutulması gerekir. Dildeki hece, kelime, cümle ve metin öğelerinin oluşturduğu yapılarda konuşma dili ile yazı dili birbirinden farklı özellikler gösterir. “Konuşma, tasarlanmış anlamsal yapının sözcüklerindeki dil sesleri ile ifade edilmesidir. Yazma ise bu anlamsal yapının, seslerin işareti olan harf şekilleri ile anlatılmasıdır” (Gürzap, 2018, 58). Her iki durumda da anlatıcıdan söz dağarcığının gelişmiş olması beklenir. Konuşmanın altında yatan zihinsel süreçteyse konuşmayı yönlendiren kişinin iç dünyası zihin süzgeçten geçip dile yansır.

Doğru ve etkili konuşma için yeterince iyi bir soluk, ses, doğru söyleniş ve boğumlanma elbette oldukça önemlidir. Ancak sözlü anlatımı sağlamak için bunların yanında hitap edilen kişi ve kitleye aktarılacak olan sözlerin taşıyacağı anlamı biçimlendirmek en son ve can alıcı kısımdır. Metnin taşıdığı duygu ve düşünce sözlü anlatımla dinleyiciye ulaşır. Bunun sağlanması içinse metin ve söz arasındaki uyumun sade, doğal ve ölçülü şekilde yakalanması gerekir. Yine sözlü anlatımı sağlayacak olan kişinin bunları yapabilmesi için anlatmaya kalkışacağı metni önce kendisinin anlaması gerekir. Sözlü anlatımda söz söyleyenin beden dilinin, anlatılmak istenen ifadelerle aynı dengede olması beklenir.

Anlatımların akılsal ve duygusal olarak ayrımı bu noktada önem arz eder. Akılsal anlatımların duygudan uzak oluşu tamamen tekdüze bir anlatıma sahip olacakları anlamına gelmez. Vurgu, noktalama ve ses değişimlerine dikkat edilerek yapılacak olan konuşma ile doğru anlatım sağlanabilir. Duygusal anlatımlarda duygu biçimlerinin aktarımı mühimdir. Farklı his ve ünlemleri çeşitli biçimlerde ifade etmek gerekir. Burada devreye tonlama ve ses bükümleri girer. Konuşurken farklı tonlar kullanmak duygu ve düşünce ile paraleldir. Duygu ve düşüncelerin aktarımında farklı ses bükümleri kullanılır. Bunun dışına çıkıldığında ortada yapmacık bir ses bükümü belirir ve dinleyici tarafından bu kolay algılanır. Sözcüklerle ve ses tonuyla

dengesiz şekilde oynamak, dilin gerektirdiği ses bükümünü bozmak ve duygu ile düşünceden ayrı bir ses kullanımı dinleyeni rahatsız eder. Bu açıdan anlatımın etkisiyle oluşacak iniş ve çıkışlarla ve değişik ses tonlarıyla, sesin şiddetini doğru solukların da yardımıyla ayarlayarak doğal ve rahat takınılacak açık ve anlaşılır üslubun önemi bir konuşmacı için başlıca unsurlardandır. Ancak burada sade ve yüksek üslup arasındaki farkın gözetilmesi gerekliliği de hatırlanmalıdır. Bu doğrultuda iyi bir konuşmacı, üslubunu muhatabına göre şekillendirmelidir.

Sözün amacı düşünceleri yönlendirmektir, bu nedenle bir retorikçinin ruhun kaç türlü olduğunu bilmesi gerekir. Ruh çok türlü olduğundan insanlar da böyledir. İnsanların türleri farklı olduğundan konuşmalar da farklı olmalıdır. (...) Öte yandan hangi insanın hangi sözlerle ikna olacağını fark ettiğinde önce gerekli ayrımı yapar (...) Ayrıca ne zaman konuşması, ne zaman konuşması gerektiğini, nerede kısa ve öz, nerede (...) öğrendiği şeylerden hangilerini kullanması gerektiğini, hangi sözlerin ne zaman gereksiz olduğunu bilirse sanatında son derece başarılı olur (Platon, 2017, 90-91).

Batı dilinde "retorik", Doğu dilinde "belagat" olarak ifade edilen hitabet kendi içinde bölümlere ayrılır. Aristoteles (1995, 20) retorik; politik (sakıntılı), adli (yasal), epideiktik (törenselsel gösteri söylevi) olarak üçe ayırıp bunların bölüm, zaman ve sonuçlarını sırasıyla: Cesaretlendirme ve umut kırma, gelecek, uygunluk ve uygunsuzluk; suçlama ve savunma, geçmiş, adalet ve adaletsizlik; övme ve eleştirme, şimdiki zaman, onur ve onursuzluk olarak bölümler. George A. Kennedy ise klasik retorik için "İcat Etme, Yaratma [heuresis, inventio] Temanın Düşünülmesi", "Düzenleme [taxis, dispositio] Konunun Bölümler Halinde Düzenlenmesi", "Söyleniş Tarzı [leksis, elocutio]", "Ezber (Sözlü Sunuş İçin Ezberleme)" ve "Sunuş Teknikleri" olarak beş ögesi olduğunu ifade eder (1994, 2-4). İcat Etme, Yaratma sürecinde "Meselenin Belirlenmesi [stasis]" ve "İkna Araçları"ndan ikna araçları "Doğrudan Kanıtlar (İcat Edilmiş Değildirler)" ve "Sanatsal Araçlar" olarak ayrılır. Sanatsal araçları da "Konuşmacının Karakteri [ethos]", "Argüman Örgüsü [logos]", "Duygular [pathos]" ve "Mevzular [topoi, loci] meydana getirir. Düzenleme sürecinde "Giriş [prooimion, exordium]", "Anlatı [diegesis, narratio]", "Kanıt [pistis, probatio]" ve "Sonuç [epilogos, peroratio] safhaları bulunur. Buradaki kanıt safhasında "Öneri", "Dağıtım" ve "Konu Dışına Çıkma [excursus]" alt başlıkları bulunur. Söyleniş Tarzı sürecinde "Sözcük Seçimi (Diksiyon)", "Tertip (Kompozisyon)" ve "Biçem (Üslup) -Büyük, -Orta, -Düz" yer alır. Tertip (Kompozisyon): "Periyodik Yapı (Tekrarlar)", "Düzyazı Ritmi (Yükseliş, iniş)" ve "Mecaz Kullanımı" ile bölümlenirken; Biçem (Üslup): "Doğru Kullanım (Gramer, Telaffuz, İmla)", "Açık ve Seçiklik", "Süsleme" ve "Adap" olarak ayrılır. Buradaki süsleme ise "Değişmeceler (Troplar: Mecaz, Kinaye vs.)", "Söz Sanatı [anaphora, asyndeton]" ve "Düşünce Sanatı (Retorik Sorular)" şeklinde başlıklanır. Ezber sürecini "Mnemonik Sistem Kullanımı (Ezberlemeyi Kolaylaştırıcı Hatırlatma teknikleri)", "Arkaplan Bilgileri" ve "İmgeler" meydana getirir. Sunuş teknikleri süreci: "Sesin Kontrolü" ve "Hareketlerin Kontrolü" olarak ayrılırken; sesin kontrolünü "Ses Seviyesi" ve "Ses Perdesi", hareketlerin kontrolünü "Gözler" ile "Uzuvlar ve Beden" oluşturur.

"Belagat" sanatının da kendi içinde: Birinci boyut Meâni, sözün yerinde kullanılması; ikinci boyut Beyan, mananın farklı üsluplarla çeşitli yollarla ifade edilmesi (Mücerrep Üslup: Mananın sade anlatıldığı sade üslup, Müzeyyen Üslup: Manayı süsleyerek anlatmak, Âli (Yüce) Üslup: Manayı üst düzey ifadelerle anlatmak); üçüncü boyut Bedi, sözün ve mananın süslenmesi (Kaya, 2019, 99-100) olarak derecelendiği bilinmektedir. Ayrıca üslup bilgisinin kendine ait belli meseleleri vardır: "bunların bazıları, insanların konuşma dilinin bütünüyle veya uygulamadaki bütünüyle ilgili problemlerdir. Böyle geniş bir anlamda düşünülen üslup bilgisi, özel bir etkili sonucu amaçlayan bütün anlatım vasıtalarını inceler ve böylece edebiyattan, hatta retorikten (belagat) daha geniş bir alanı kuşatır. İfadeye bir kuvvet, belirginlik ve açık seçiklik kazandıran bütün anlatım vasıtaları üslup bilgisi adı altında sınıflandırılabilir." (Wellek & Warren, 2011: 204). Eski Yunan ve Latin edebiyatlarında tasnif edilen üsluplar yüksek ve bayağı üslup ile Asya ve Atina üslubu olarak ayrılır. Neredeyse bütün dil ifadelerinde uygulanabilecek ve çoğunlukla edebi eserlerin tahliliyle ilgili olarak yararlanılabilecek üslup özellikleriyse: Kelimelerin nesneyle ilişkilerine göre; kavramsal ve duyuşsal, veciz ve dolambaçlı, önemsizleştirici ve abartıcı, kesin ve belirsiz, sakin ve heyecanlı, bayağı ve yüksek, sade ve süslü olarak, kelimeler arasındaki ilişkilere göre; sık örgülü ve gevşek örgülü, plastik ve müzikal, pürüzlü ve

pürüzsüz, renkli ve renksiz olarak, kelimelerin bütün bir dil sistemiyle olan ilişkilerine göre; objektif ve subjektif olarak sınıflanır (Wellek & Warren, 2011: 205). Ancak bu çalışma hem bireysel hem de kalabalık karşısında söz söylemenin daha çok doğru ve düzgün biçimde icrası ile ilgilendiğinden hitabetin farklı üslup tanımlarının dışında üç farklı üslubun önemine dikkat çeker. Bu açıdan değerlendirildiğinde; doğal ve açık anlatım özelliğine sahip kolay anlaşılır anlatım “sade üslup”, duygu ve düşüncelerin seçkin ve sanatlı şekilde dile getirilmesinde imaj ve söz sanatlarına yönelik ifadelerin kullanıldığı anlatım “yüksek üslup”, herkesin anlayacağı şekilde olup sade ve yüksek üslubun bir karışımı denilebilecek anlatım olan “karışık üslup” (Yaman, 2016, 49) tanımlamaları çalışma çerçevesinde düşünülebilir.

İyi bir konuşma için öncelikle iyi bir konu seçilmelidir. Konuşmacının hâkim olduğu konu etrafında konuşma yapması, seçilen konuya aşina olması sebebiyle konuşma öncesi hazırlık aşamasında artı oluşturacaktır. Anlatılacak konuyla ilgili yapılacak olan bibliyografya taraması, deneysel veya uygulamalı bilgilerin yanında konuyla ilgili yapılmış olan konuşmaların dinlenmesi de konuşmaya katkı sağlayacaktır. Son aşama ise konuşma planının hazırlanması ve süresinin hesaplanmasıdır. Konuşma taslağında ilk adımda geniş ve etraflıca tasarlanan konuşma daha sonra ana temasını kaybetmeyecek şekilde sınırlandırılmalıdır. Konuşmacı bu sayede sürenin izin verdiği ölçüde taslak üzerinde çeşitlendirme yapabilir. Konuşmacının inisiyatifindeki bu doğaçlama, konuşmacının özgüvenine de etki edecektir. Kompozisyon halini alan konuşmaların karşı tarafa aktarımında “iyi, doğru ve açık anlatma”, “anladığını iyi ve doğru inceleyip yargılama” ve “sonucu hedef kitleye doğru, tam ve düzgün” olarak sunabilme gibi amaçlar bulunması gerekir (Şenbay, 2018, 38). Akıcı ve hareketli ifadelerle söze aktarılan bir kompozisyon, dinleyicide çoğu zaman ilgi uyandırır.

Önceden yazıya geçirilen taslak metin ifadelerindeki ritim, ton, hareket, kısa durak ve soluk durak gibi hususlar prova yardımıyla daha kolay dengelenir. Bu sayede telaffuz hataları, gereksiz ses ve kelimelerin kullanılması, kelimeleri ve sesleri uzatmak, sözü gevelemek, planlı konuşmayı becerememek, sesleri değiştirme veya atlama, vurgu ve tonlama bozuklukları, seslerin yutulması, tekdüze konuşmak, yanlış ve yersiz duraklamalar, nefesin ayarlanamaması, ağız içinden konuşmak ve yanlık, jest-mimik kullanımı gibi konuşmayı bozan etkenler (Yaman, 2016, 39-40) mümkün olduğunca ortadan kaldırılmış olur. Metin içindeki uzun cümlelerde ise; parçanın her bölümü arasında, noktalardan sonra, satır başlarında, metin içinde olan ikinci metnin öncesi ve sonrasında, soru ile cevap arasında, nokta sonrası ile “ve” bağlacı öncesinde, “hâlbuki”, “özetle”, “öyleyse”... gibi kelimelerden sonra, mühim bir olayın açıklanışından önce ve sonra, tekrarlanan şeylerin ilkinden önce veya her birinin arasında, karşıtlık getiren ifadelerin önce ve sonrasında, ara cümlelerde soluk almak gerekir (Şenbay, 2018, 84-85). Kısa cümlelerdeyse hafif bir durak dışında soluğa gerek yoktur. Soluk alma, bir nevi “söz noktalaması”dır. Diyaframı sıkıştırmak için dik durmak, daha kaliteli bir sesin yolunu açacaktır. Yazı diliyle konuşma dili arasındaki en önemli ayırım konuşma dilindeki dinamikliğin belirginliğidir. Bir metinle konuşma çalışması yapılırken yazı ile söz arasındaki farklılıkları göz önünde bulundurmaktır gerekir. Bu durum, yazma ve okumanın konuşma üzerinde ne denli etkili olduğunu ortaya koyar. Hitabetin kendine has ölçütleri dikkate alınarak yapılacak bir konuşma uygulaması etkili ve doğru söz söylemenin yolunu açacaktır. Bu anlamda dil öğretiminde de, dilbilgisi yardımıyla güzel yazmak ve düzgün cümle kurmak üzerinde durulduğu kadar “doğru ve düzgün söz söyleme” üzerinde daha fazla durulması gerekir. Konuşmacı ile dinleyici, öğretici ile öğrenci arasındaki duygu ve düşünce alışverişi denilebilecek “ortaksama” için tüm bu hususlar önem arz eder.

5. SONUÇ

Konuşmanın sınırları -elbette yazmanın da- dilin olanakları ile belirlenir. Dolayısıyla dilin sınırları Ludwig Wittgenstein’in söylediği manada dünyamızın da sınırlarıdır (Lazerowitz & Ambrose, 1984, 223). Bu

sınırlarda dilin zenginliği, insan hayatının her alanında kullandığı vazgeçilmez bir parça olan dilin ne kadar gelişmiş olduğu ile doğru orantılıdır.

Bir dili güzel, doğru ve etkili konuşmak insan adına ayrıcalık oluşturur. Toplum içinde ve bireyler arasında rahat ve etkili konuşabilme psikolojik ve dilsel gelişime katkısı açısından da önem arz eder. Bu, bireyde özgüveni de arttıracığından başarı duygusunu da güdüler. Dil gibi düşünme de bir süreç çerçevesinde şekillenen bir unsurdur. Düşüncenin gelişip aktarımı yine dil evreninde vuku bulur. Dilden bağımsız gerçekleşen düşünce, içgüdü sınırlarından dışarı çıkamaz. Fakat doğuştan sahip olunan dili iyi kullanabilmek ve düşünceyi geliştirmek için var olan yeteneğin yanına sağlam bir birikim oluşturmak, belirli bir gelişim sürecini mecburi kılar. Bu süreci eğitim ve öğretim meydana getirir. İnsanlar duyarak, görerek, okuyarak veya aynı anda duyup görerek bilgi edinirken konuşarak ve yazarak bilgi verir. Dilin iki ayrı uygulama alanı olan yazılı ve sözlü anlatım öğrenme-öğretme açısından bu iki alanda toplanır. Ancak yazı diliyle konuşma dili arasında ciddi farklar bulunduğunu da eklemek gerekir.

Dilin yapısal özelliklerine hâkim olmak diksiyonun başlangıç noktasıdır. Kelimelerin fazla oluşuyla dil zenginliği doğru orantılıdır. “Düşünce kelimelerle gerçekleşir. Onlarla söze dönüşür ve başkalarına iletilir” (Gürzap, 2018, 13). Kelime çeşitliliği, dil bilgisi kurallarına uygunluk ve doğru ifade edilmiş düşüncenin mantiki çerçevesini oluşturur. Konuşmayı destekleyici beden duruşu-hareketleri ve ses olanaklarını kullanma şekli ise yer ve zamana göre değişir. Konuşmanın niteliği de öğrenilen doğru konuşma bilgilerinin konuşma ve ses organlarıyla uyumlu olarak işleyebilmesi ile mümkün olacaktır. Öte yandan dil, konuşma ve yazmanın yanında duygu yoğunluğunu da bünyesinde taşır. Bu sayede dil edebi ürünlerini meydana getirir. Yazılı sanatla yetinmeyip sözün coşkusuna yani hitabete ihtiyaç duyan insan bu yolla söylem ve ahengi birleştirmiştir.

Hitabetin çok köklü bir geçmişi vardır. Sofistlere dek uzanan bu tarihi seyirde hitabetin kimi zaman iyi kimi zaman kötü olduğunu savunan düşünceler mevcuttur. Öyle ki Antik Yunan’da başarılı ve saygıdeğer insanların kendilerine sofist denilmesinden çekindikleri için hitabetten vazgeçtikleri söylenirken (Platon, 2017, 68); Sokrates, Phaidros ile olan diyalogunda söylev yazan kimselerin son derece “akıllı” kişiler olduğunu belirtip konuşma ve yazmanın nasıl iyi ve kötü olabileceği üzerinde durur. Sokrates’e göre bir konuda iyi bir biçimde konuşabilmek için konuşacak olan kişinin konuya hâkim olması ve konu hakkındaki tüm gerçekleri bilmesi gerekir. Hitabet gerçeklerden bağımsız değildir. Adalet üzerinden verilen bir mahkeme örneğiyle hitabetin kimi insanlara adaletli kimilerine ise adaletsiz görüneceğini söyleyen Sokrates bu açıdan “aynı” şeylerin bazen iyi bazense kötü görüneceğini ifade ederek sanat olan hitabetin “tüm konuşma türlerinde birbirlerine benzemesi olanaklı olan şeyleri benzetme ya da diğer insanlar tarafından yapılmış ya da üzeri kapatılmış benzerlikleri ortaya çıkarma yeteneği de” (Platon, 2017, 75) taşıyabileceğini söyler. Çok farklı şeylerden ziyade birbirine yakın şeyler arasında hata yapma payımızın yüksek olduğu düşünüldüğünde, hitabette hata yapmamak adına ifadeler arasındaki ince ayrımları iyi bilmek gerekmektedir. Kavramlar ve olaylara çoğu insan farklı açılardan bakar. Bu açıdan iyi bir hitabete sahip olmak isteyen kişi öncelikle ortak görüş ve anlaşmazlıklar arasındaki nedenleri kavrayarak insanların hangi hususlarda ikilemde kalabileceğini önceden kestirebilmelidir.

Dilin doğru, güzel ve etkileyici kullanılması konusu evvelden beri insanların ilgilendiği konular arasındadır. Bilgi-kültür birikimi, sözcük hazinesi ve dilbilgisi uygulamaları güçlü olan bir kişi bu ustalıkları ses ve konuşma organlarına ulaştırmadığı müddetçe güzel ve etkili bir konuşmaya sahip olamaz. Doğuştan gelen dil yetisi ve yeteneğin çalışma ile birleşip şekil alması uğraş isteyen bir sürecin sonucudur. Bu açıdan dilbilgisel yapıların yardımıyla ifadelerin estetik bir yolla sunulma ihtiyacı, diksiyon eğitiminin gerekliliğine işaret eder. Dilin geliştirilmesi yolunda en önemli etken bu alanda uygulanacak olan eğitim ve öğretimdir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2006). Dil, řu Büyüdü Düzen, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aktaş, ř. (1998). Edebiyatta Üslüp Problemleri, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aristoteles (1995), Retorik, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: YKY.
- Banguoğlu, T. (2007). Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gürzap, C. (2018). Söz Söyleme ve Diksiyon, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kennedy, G. A. (1994). A New History of Classical Rhetoric, Princeton University Press.
- Kaya, A. (2019). Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı, İstanbul: Salon Yayınları.
- Lazerowitz M. & A. Ambrose (1984). Essays in the Unknown Wittgenstein, Newyork: Prometheus Books.
- Maviş, A. (2020). Etkili ve Başarılı Konuşma Sanatı, İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Platon (2017). Phaidros, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Reca, Ö. F. (2015). Diksiyon ve Güzel konuşma Sanatı, Ankara: Tutku Yayınevi.
- Sözer, V. (2018). Müzik Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şenbay, N. (2018). Söz ve Diksiyon Sanatı, İstanbul: YKY.
- Türkçe Sözlük, (2019). haz. Şükrü Halûk Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yaman, E. (2016). Doğru, Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı, Ankara: Akçağ Yayınları
- Yılmaz, Y. (2010). Türkçede Dil Yanlışları, İstanbul: Özel Kitaplar.
- Wellek, R. & A. Warren (2011). Edebiyat Teorisi, çev. Ö. Faruk Huyugüzel, İstanbul: Dergâh Yayınları.